

Neveléstudomány a felvilágosodás korában

Fehér Katalin kötete számos új adatot sorakoztat fel, olyanokat, melyek a magyar felvilágosodás korának művelődés- és irodalomtörténetében jelentősek. A szerző forrásanyagának nagy részét eddig figyelmen kívül hagyták a kor kutatói, pedig, mint kiderül, a korszak eszmetörténetének behatóbb megismerését teszi lehetővé.

A filozófiától lassan különváló pedagógia Európában a felvilágosodás időszakában – a 17. század végén és a 18. század első felében – vált önálló tudománnyá. Míg a korábbi századokban pedagógiai kérdésekről a filozófiai problémákkal foglalkozó művek keretein belül esett szó, addig az említett évtizedektől kezdve már önálló nevelés- és oktatásméleti művek jelentek meg Európa fejlettebb, nyugati régióiban.

Az európai felvilágosodás pedagógiai eszméinek magyarországi jelenlétét, terjedését sebességét és hatókörét rendkívül nehéz megragadni. Hogyan, milyen csatornákon keresztül jutottak el ezek az eszmék hazánkba? Hogyan érvényesült hatásuk?

A szerző kutatásai bizonyítják, hogy a szigorú cenzúráviszonyok ellenére a jelentősebb felvilágosodott szellemű könyvek és a korabeli Európa sajtójának termékei, melyek az új, haladó eszmék hordozói és közvetítői voltak, előbb-utóbb eljutottak Magyarországra. A főúri könyvtárak könyvbeszerzői, az Európa városait járó magyar utazók, a külföldön tanuló diákok – leendő lelkesek és tanárok – mindnyájan megrakott könyvesládákkal tértek haza. Így az ország legeldegutottabb helyeibe is eljutottak ezek a művek, melyeket természetesen nemcsak tulajdonosaik, hanem a környéken lakó érdeklődő értelmiségiek is elolvastak.

A felvilágosodás időszakában, számos esetben közvetítették a szélesebb közönség számára a felvilágosult gondolatokat, a külföldi egyetemeken tanult papok a szószekekről, és a fiatal, a korszerű eszméket külföldön magukévá tevő tanárok a katedrákról.

Előttük a hazai igények is ismeretesek voltak: a felvilágosodás pedagógiai eszméit a magyar viszonyokra kívánták alkalmazni. Mindenekelőtt ez a körülmény óvta meg őket az egyszerű kompiláció veszélyeitől, ez adja a művek kisebb-nagyobb fokú eredetiségét, és ez az egyik fő oka annak, hogy a magyar pedagógiaelméleti irodalom kezdeti eredményeit is érdemes számba venni és megismerni.

Ezt a felfogást vallva *Fehér Katalin* monográfiája első ízben kísérli meg feltárni az európai felvilágosodás pedagógiai eszméinek magyarországi megjelenését és térhódítását, és egyben a teljességre törekedve bemutatni a hazai nevelés- és oktatásmélet fejlődéstörténetének első korszakát, mindeddig feldolgozatlan levéltári, kéziratos és nyomtatott források alapján, hitelt érdemlően bizonyítva, hogy nem száz évvel későbbre (mint ahogy azt *Finácz Ernő* és őt követve sok más neveléstörténész vallotta), hanem e korszakra tehető a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetének első szakasza.

A bevezető fejezet jól tájékoztató áttekintés a nemzetközi és hazai társadalmi, eszmetörténeti és pedagógiai közegről. A következőkben a szerző felvilágosodáskori magyar magán- és iskolai könyvtárak anyagának – a fennmaradt katalógusok és olvasói jegyzékek alapján történt vizsgálata után – kimutatta, hogy bennük nagy számban megtalálhatóak voltak a kortárs európai és hazai szerzők pedagógiaelméleti munkái. Ez azt jelzi, hogy a magyar olvasóközönség bizonyos rétegei, a főurak éppúgy, mint a korabeli értelmiségiek, a 18. század utolsó harmadában és a 19. század első felében

már mélyen érdeklődtek a nevelés elméleti kérdései iránt.

A tudománytörténeti forrásként csak az utóbbi évtizedekben elfogadott sajtó nagy jelentőségét felismerve, elsőként a szerző dolgozta fel a felvilágosodáskori hazai újságok és folyóiratok nevelélméleti írásait. A Pozsonyban, 1780-ban indult magyar Hírmondó, a Magyar Kurír, a Hadi és Más Nevezetes Történetek, majd a korszak ismeretterjesztő és enciklopédikus jellegű folyóiratai, a komáromi Mindenés Gyűjtemény, a pesti Tudományos Gyűjtemény és a többi lap számos elméleti pedagógiai jellegű írást közölt, melyek feltárása és feldolgozása alapvetően új adatokkal járult hozzá nemcsak a korszak nevelés-, de sajtótörténetének alaposabb megismeréséhez is.

A további fejezetekben a korabeli egyházi beszédek, a főúri magánnevelés kéziratos dokumentumait, kéziratban maradt neveléstudományi előadások anyagait, és nem utolsósorban a nyomtatásban megjelent – ma már sok esetben könyvészeti ritkaságként számon tartott – pedagógiai kézikönyveket és tankönyveket sikerült egyrészt megfelelő időrendi, másrészt logikus tematikai keretekbe foglalni. De ami ezeken túl a leglényegesebb: a szerző kellő plaszticitással és árnyaltsággal mutatja be a művekben megjelenő pedagógiai elvek, gondolatok, elméletek, rendszerek helyét mind a hazai, mind a nemzetközi neveléstudományi fejlődés folyamatában, jól érzékeltetve a külföldi korszerű pedagógiai áramlatok hatásait is.

Fehér Katalin monográfiája tartalmában kiváló, hiánypótló munka, hiszen a felvilágosodás pedagógiai eszméinek hazai meg-

jelenését, és ezeknek a magyar nevelés elméletére gyakorolt hatását teljességre törekedve, mindeddig nem tárta fel senki.

Ahhoz azonban, hogy a kötet teljes képet adjon a hazai nevelélmélet felvilágosodáskori helyzetéről, mindenképpen sort kellett volna keríteni annak a *Pestallozziról* és pedagógiájáról szóló, igen széles körűvé vált sajtóvitának a részletes ismertetésére is, amely 1816-ban a Hazai és Külföldi Tudósítások című lapban közölt cikk alapján indult, széles hullámokat vetve a hazai szellemi életben, és amelybe más itthoni és külföldi lapok is bekapcsolódtak. Ugyancsak pedagógiai vonatkozások találhatók a korabeli viharos *Kant*-vitába, amely a Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamában kezdődött, majd a veszprémi Egyházi Értekezések és Tudósítások hasábjain folytatódott 1822-ben.

Ilyen méretű összegzéseknél természetes, hogy bizonyos – kevésbé fontosnak ítélt – dolgokat el kell hagyni. Értékes része lett volna a kötetnek a felvilágosodáskori írók (például *Bessenyei*, *Verseghy*, *Fáy*) nevelésről vallott nézeteinek áttekintése.

A mű a szaktudomány művelőinek érdeklődésén kívül számot tarthat a tanárok és a gyermeknevelésünk múltja iránt érdeklődő szélesebb közönség figyelmére is. A felsőoktatásban nemcsak neveléstörténeti, hanem sajtó-, tudomány- és művelődéstörténeti kurzusok hallgatói számára is hasznos segédkönyvként szolgálhat.

FEHÉR KATALIN: *A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó. Bp.

Kókay György